

You have downloaded a document from

The Central and Eastern European Online Library

The joined archive of hundreds of Central-, East- and South-East-European publishers, research institutes, and various content providers

Source: Puls

The Pulse

Location: Serbia

Author(s): Aleksandar Fatić

Title: Uloga i struktura organizovanog kriminala u jugoistočnoj Evropi

The Structure and Role of Organized Crime in Southeastern Europe

Issue: 03-04/2004

Citation style: Aleksandar Fatić. "Uloga i struktura organizovanog kriminala u jugoistočnoj Evropi". Puls 03-04:1-8.

<https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=211903>

ULOGA I STRUKTURA ORGANIZOVANOG KRIMINALA U JUGOISTOČNOJ EVROPI¹

Društveni uslovi za legitimizaciju organizovanog kriminala

U jesen 2003. godine u Srbiji je izbio korupcijski skandal kada su savetnik za bezbednost premijera, Zoran Janjušević, i bivši šef kabineta premijera, Nemanja Kolesar, optuženi od strane bivšeg guvernera Narodne banke Srbije i Crne Gore da su se bavili pranjem novca preko ofšor bankovnih računa. Ove optužbe su dovele do sveobuhvatnog ispitivanja kompletnog rada srpske vlade između 2001. i 2004. godine, doveo do pada te vlade u parlamentarnoj krizi i do održavanja novih izbora na samom kraju 2003. godine. Razvoj afere Janjušević-Kolesar otkrio je mnogobrojne sumnje u pogledu korum-

piranih aktivnosti vladinih službenika, pa je tom prilikom pomenuti Zoran Janjušević, kada je ispitivan u vezi sa optužbama za pranje novca, naveo i to da je bivši ministar finansija, Božidar Đelić, od njega tražio da (nezakonito) prisluškuje razgovore sindikalnog lidera Milenka Smiljanića i bankara Bogoljuba Karića.² Treba imati u vidu da su se sve ove optužbe pojavile neposredno posle ubistva premijera Đinđića, 12. marta 2003. godine. Prema navodima policije, atentat su izveli bivši članovi nekada elitne jedinice srpske državne bezbednosti, Jedinice za specijalne operacije, čiji je komandant, i u vreme pisanja ovog članka, još uvek na slobodi, iako sve međunarodne policijske organizacije imaju njegovo ime na svojim poternicama.³

Svega godinu dana pre tragičnih događaja u

1 Ovaj članak je srpska verzija jednog dela teksta koji je pripremljen tokom gostovanja u London School of Economics, radi izrade projekta o strukturi bandi u jugoistočnoj Evropi, između 28. oktobra 2003. i 28. februara 2004. godine. Engleski tekst ove analize je zaštićen i isključiva prava pripadaju London School of Economics, a srpska verzija, koja se u znatnim aspektima razlikuje od bitnih delova engleskog originala, objavljena je samo ovde.

2 Ruža Ćirković, „Slučaj Kolesar-Janjušević: Đelic je kriv za sve”, *NIN*, br. 2758, 6. novembar 2003, str. 22–3.

3 Aleksandar Fatić, "Serbian Prime Minister assassinated: organised crime proclaimed the prime security threat", *South-East Europe Review*, vol.5, no. 4, 2003, pp. 7–14.

Uloga i struktura organizovanog kriminala u jugoistočnoj Evropi

Srbiji, 2002. godine, u Makedoniji je glavno predizborno pitanje, uprkos dramatičnim međuetničkim tenzijama i oružanoj pobuni albanske paravojske oko Tetova, bilo — korupcija tadašnje vlade Ljubča Georgievskog. Ubedljiva pobjeda tadašnje opozicije na izborima je dovela i do odlučne promene u pristupu kriminalu, pre svega do otklona vlasti od sinergijskog delovanja sa organizovanim kriminalom i do razvijanja otvorenih strategija borbe protiv korumpiranih javnih službi. Danas u Makedoniji postoji jasniji i odgovorniji model upravljanja društvom, ali nasleđe duboke strukturne kriminalizacije još uvek je prisutno i zahteva stalnu kontrolu.

U Bosni i Hercegovini, Kancelarija visokog predstavnika međunarodne zajednice (OHR) je zatražila od specijalnog revizora da proveri transakcije povezane sa poslovanjem Elektroprivrede Republike Srpske i Elektroprivrede Herceg Bosne, čime je utvrđeno da je, samo tokom 2002. godine, više od 80 miliona eura na različite načine „nestalo” iz prvog preduzeća, dok je električna energija proizvedena u termoelektrani „Gacko” prodavana privatnim preduzećima za polovinu proizvodne cene, što je dovelo do godišnjeg gubitka od oko 40 miliona eura. Specijalni revizor je takođe ustanovio da je Elektroprivreda Herceg Bosne samo tokom 2001. godine izgubila oko 25 miliona eura zbog lošeg upravljanja, konflikata interesa, i otvorene krađe.⁴

U Mađarskoj, koja je već veoma napredovala ka integraciji u Evropsku uniju, tranzicija od kontrolisane ka tržišnoj ekonomiji je donela negativne posledice za integritet upravljanja u privredi i privatizacije. U prvoj oblasti, delotvoran nadzor je praktično nemoguć, jer se svi ugovori o nabavkama zaključeni između organa javne uprave i državnih preduzeća s jedne strane, i privatnog sektora sa druge strane, smatraju poslovnim tajnama, što je izazvalo zabrinutost u okviru Grupe zemalja protiv korupcije

4 Srđan Korać, „Korupcija u privredi Bosne i Hercegovine”, *Puls*, avgust–septembar 2003, str. 41–2; za šire razmatranje videti Srđan Vučetić, „Peacebuilding and political corruption: the Bosnian case”, *South-East Europe Review*, vol. 5, no. 3, 2002, pp. 65–80.

(GRECO), grupacije koja deluje sa mandatom Saveta Evrope. U drugoj oblasti, oblasti privatizacije, koja je u Mađarskoj odavno završena, još uvek postoje raširene sumnje u javnosti, uključujući i stručnu javnost, u pogledu metodologije upotrebljene u samom postupku privatizacije, a te sumnje uključuju i tvrdnje da su brojne firme prodate za daleko manje iznose nego što je bila njihova realna vrednost.⁵

U većini zemalja jugoistočnoevropskog regiona, i šireg regiona istočne Evrope, procesi u vezi sa tranzicijom su doneli i sporedne proizvode u obliku kriminalizacije ekonomskih i političkih sistema. Bendžamin Barber (*Benjamin Barber*) ovaj fenomen formuliše na sledeći način:

Slobodno tržište u Rusiji je postalo povezano sa bankrotom piramidalnih banaka koji je usisao životnu ušteđevinu miliona ljudi i zauvek ih okrenuo protiv onoga što vide kao neregulisani kapitalizam — ono što je Složenjicin nazivao „divljim” kapitalizmom (...). U Ukrajini, prema jednoj proceni, čak do jedne polovine „ukupne ekonomske aktivnosti je nelegalno” (...).⁶

Navedene okolnosti formiraju plodno tlo za cvetanje organizovanog kriminala, pa će stoga ovde biti obraćena izvesna pažnja na društvene i političke uslove za razvijanje organizovanog kriminala koji su u vezi sa tranzicijama u regionu Balkana.

5 Videti: Arpad Kovacs, „Corruption and the Possibilities of Repressing Corruption”, *Joint Project Against Corruption in the Republic of Hungary: Preliminary Assessment and Feedback on the Corruption Pilot Study*, UNODCCP, UNICRI, 2000, http://www.nobribes.org/Documents/corruption_hungary_wp_prelim.pdf, p. 21, 14 July 2003 i Srđan Korać, „Korupcija u Mađarskoj”, *Puls*, avgust–septembar 2003, str. 46–52.

6 Benjamin R. Barber, *Jihad vs. McWorld*, Corgi Books, London, 2003, p. 197.

Problemi u raspodeli moći u balkanskim tranzicijama⁷

Glavni izazov u sprovođenju transformacije postkomunističkih političkih sistema je u vezi sa ustavnim odredbama koje regulišu raspodelu moći unutar tih sistema. Opšti okviri raspodele autoriteta i faktičke moći koje sadrže ustavi omogućavaju spor i mukotrpan, ali nužan proces izgradnje prave vladavine prava i funkcionalnih političkih i pravnih institucija u zemljama opustošenim voluntarizmom autoritarnih komunističkih režima tokom prošlog veka. Međutim, u mnogim zemljama regiona postoje brojne prepreke jasnom formulisanju čak i najosnovnijih ustavnih principa. U stvari, u ovom kontekstu šira politička pitanja često direktno utiču na sposobnost postkomunističkih političkih zajednica da izgrade političke institucije.

U većini zemalja Balkana postoje etničke manjine čiji status je hronični izvor nervoze i problema za političke elite, jer kada god se u tim zemljama dogodi neka sistemska promena, aspiracije etničkih zajednica koje su definisane kao manjine rastu, i one postavljaju nove zahteve da budu definisane kao „konstitutivne nacije” u nacionalnim ustavima. Kada se ova tendencija sagleda u kontekstu istorije nacionalnih država u Evropi i odgovarajućeg snažno prihvaćenog stava kod većinskog stanovništva u regionu da nacionalna „svojina” nad državom treba jasno da bude izražena u ustavima, postaje jasno da takvi zahtevi od strane manjina izazivaju ozbiljne zastoje u izradi novih ustava. Naime, uvrežen stav većinskog stanovništva u najvećem broju zemalja Balkana je taj da njihove države treba

da budu definisane kao nacionalne države, dakle, kao države koje primarno „pripadaju” naciji koja je nosilac identiteta države, i koja je, u principu, i najbrojnija nacija u svakoj takvoj državi. To ne znači da druge etničke grupe treba da budu diskriminisane.

Nacionalni karakter države ima malo drugih posledica osim što je jasno izražen u ustavu. U svakodnevnom životu, takav ustav ne proizvodi praktično nikakve posledice koje bi odražavale različit tretman pripadnika ustavno dominantne nacije i pripadnika ostalih etničkih grupa. Međutim, debate koje proističu iz aspiracija da sve etničke grupe bude pomenute kao „konstitutivne” u ustavima zemalja regiona ponekad stvaraju praktične uslove u kojima, zbog nemogućnosti donošenja ustava, privremene institucije i mehanizmi moraju da se bave rešavanjem važnih državnih pitanja, uključujući borbu protiv organizovanog kriminala i korupcije. Dok se vode debate o tome da li relevantno shvatanje države u novim ustavima treba da bude zasnovano na pojmu nacionalne, ili na pojmu takozvane „građanske” države, to jest da li državu treba definisati kao državu jedne ili više nacionalnih zajednica, ili kao „državu svih njenih građana”, institucionalni provizorijum, često nelegitiman ili delimično demokratski legitiman, bavi se ključnim pitanjima društvene kontrole dok organizovani kriminal cveta i korupcija se sistemski ukorenjuje.

Koncept građanske države je teorijski atraktivan, ali je u praksi vrlo nerealističan kao politički predlog. U kontekstu skorašnjih neprijateljstava na teritoriji bivše Jugoslavije i iredentističkih uloga koje pojedine etničke zajednice otvoreno igraju protiv svojih država i ustavno ustanovljenih institucija, govoriti o definisanju države kao građanske je isto što i govoriti o poništavanju tradicionalne države i uvođenju institucionalne anarhije u kojoj „grupe građana” dominiraju nad ustavnim haosom.

Primer sporog napredovanja ka iznalaženju ustavnih rešenja za Kosovo u Srbiji pokazuje u kojoj je meri nemoguće podeliti „vlasništvo” nad državom sa etničkom grupom kao što su

⁷ Ovaj pododeljak je zasnovan na predavanju koje je autor održao u okviru Programa za jugoistočnu Evropu Sent Entoni koledža (*St. Antony's College*) u Oksfordu (*Oxford*), 31. januara 2004. godine, i na predavanjima održanim 5, 6, 12 i 13. februara 2004. godine u okviru specijalističkog kursa antikorupcijske metodologije u organizaciji Grupe za regionalnu bezbednost Centra za menadžment i Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu. Autor se zahvaljuje svim kolegama i studentima koji su svojim diskusijama i sugestijama doprineli argumentaciji prisutnoj u ovom tekstu.

Uloga i struktura organizovanog kriminala u jugoistočnoj Evropi

kosovski Albanci, koji su vodili rat protiv države, i koji sada vode tihi rat niskog intenziteta protiv međunarodnih trupa na Kosovu. U međuvremenu, korupcija divlja, trgovina heroinom se sprovodi faktički bez efektivnog nadzora, a tradicionalne „etničke” bande sa Kosova dominiraju u organizovanoj trgovini narkoticima u svim srednjoevropskim prestonicama, pri čemu je Prag sredinom devedesetih godina prošlog veka proglašen „heroinskom prestonicom sveta”.

Politički argumenti protiv konačnog zasnivanja ustavnih rešenja na jasnim i nedvosmislenim nacionalnim osnovama, pri čemu se prava i slobode, uprkos nacionalnoj osnovi „vlasništva” nad državom, garantuju svim građanima bez obzira na njihovo etničko poreklo, u suštini služe iredentističkim ciljevima pojedinih „manjina”, koje bi želele da ustavi budu „građanski” po tipu, ali da i pored toga pominju njih kao nacionalne zajednice, a ne samo kao „građane”. Postoji jedna u suštini destruktivna tendencija, kod domaćih kao i kod međunarodnih političara i komentatora, da zasnivaju sve diskusije ustavnih pitanja na verbalno „antinacionalističkim” kriterijumima, iako se ovakvim verbalnim „antinacionalizmom” u stvari direktno protivreči osnovnim političkim činjenicama u jugoistočnoevropskom regionu.

Moglo bi se argumentisati da je pomenuti „antinacionalizam” samo druga strana nacionalizma, samo jedna još destruktivnija i ekskluzivnija strana, jer je antinacionalizam u stvari koren mnogih problema u pravnoj regulaciji društvenog života. U regionu koga Barber, donekle arogantno i jednostrano, ali ipak ilustrativno, naziva „plemenski superzasićenim”, nametati „nacionalnu” državu je obično samo strategija u nastojanju neke etničke grupe da preotme vlasništvo nad državom.⁸ Oklevanje da se reši pitanje o nacionalnoj „svojini” nad državom vodi do katastrofalnih posledica u oblasti provizornog ustrojavanja društvene kontrole. Političko sukobljavanje između elita koje iz takvog stanja proizlazi

⁸ Benjamin R. Barber, loc. cit, str. 196.

izaziva odlaganja u ustavnom ustrojavanju drugih, praktičnijih oblasti, i politički sistem kao celina se postepeno pretvara u politički provizorijum u kome korupcija i organizovani kriminal sa lakoćom pristupaju polugama aktuelne vlasti, koja može i ne mora biti identična formalnoj vlasti.

Dobar primer ovog trenda je nesposobnost srpske države da jasno razdvoji ovlašćenja različitih tradicionalnih, polu-ustanovljenih, i tek najavljenih službi za društvenu kontrolu čiji je zadatak da se bore protiv organizovanog kriminala i korupcije. Tradicionalno, obaveštajni i obaveštajno-analitički posao obavljale su isključivo nekadašnje službe državne bezbednosti, dok klasičnoj policiji nije bilo dozvoljeno da se bavi takozvanim „pro-aktivnim” policijskim radom, ili „policijskim radom koji se zasniva na obaveštajnom radu” (*intelligence-led policing*). Pro-aktivni policijski rad je danas dominantna forma policijske kontrole organizovanog kriminala u većini razvijenih zemalja. Međutim, da bi se novoformiranim specijalnim jedinicama unutar klasične policije omogućilo da sprovedu takve operacije, potrebno je izmeniti osnovne ustavne odredbe kojima bi se uspostavio normativni okvir za izmenu opšte strukture ovlašćenja u sektoru ove vrste društvene kontrole. Ipak, novi srpski ustav do sada još uvek nije donet, pre svega zbog nespremnosti Vlade Srbije 2001–2004. da se tim poslom ozbiljno pozabavi, kao i zbog nerešenog statusa Kosova i nezavršenih debata o „nacionalnom” ili „građanskom” karakteru samog ustava.⁹ Ova opšta, naizgled udaljena ustavna pitanja praktično sprečavaju zakonodavne i političke reforme koje su hitno potrebne da bi se državnom aparatu omogućilo da efikasno napadne organizovani kriminal. U međuvremenu, korupcija se razvija po svojoj sopstvenoj logici, koja proističe iz neformalne i spontane distribucije stvarne moći unutar i među različitim državnim službama.

Grubo posmatrano, struktura novoformiranih

⁹ Aleksandar Fatić, „Ustav uslov opstanka države”, *Politika*, 9. februar 2004, str. A6.

demokratija u jugoistočnoj Evropi je u skladu sa savremenim tendencijama u razvoju takozvane „poliarhične demokratije“, u kojoj političke odluke ne donose uvek i nužno političke institucije kao predstavnici države, iako se one donose *u okviru* tih institucija. Naime, u poliarhičnom modelu demokratija podrazumeva otvoreno tržište za političke projekte koji dolaze iz različitih grupa za pritisak unutar društva, a političke institucije su samo okviri u kojima se odvija takmičenje između različitih ideja. One takođe usmeravaju proces primene platforme koja „pobedi“ u tom tržišnom takmičenju. Grupisanje predloga se odvija unutar takozvanih „problemskih“ ili „političkih zajednica“. Problemske zajednice su grupe za pritisak koje se formiraju oko konkretnih problema i pitanja koja treba rešiti, dok su političke zajednice one grupe za pritisak koje se formiraju oko grupa problema i opštih političkih tema, pa samim tim traju duže i imaju širi uticaj na politički život.¹⁰

Grupe za pritisak se formiraju ili na osnovu korporativnih interesa u širokom smislu, uključujući kako interese različitih organizacija i kompanija, tako i interese pripadnika profesija i zanatskih grupa, ili pak na osnovu pogleda i mišljenja stručnjaka. U jugoistočnoevropskom regionu, socijalni, ekonomski i politički problemi su toliko ozbiljni, a političke institucije tako nove i neutvrđene, da vlasti uglavnom teže tome da sarađuju sa političkim zajednicama radije nego sa problemskim zajednicama, jer im prve nude stabilnije i strukturisanije savete u vezi sa problemima koje vlasti treba da rešavaju. Istovremeno, problemske zajednice, kao što su one koje obično stoje iza štrajkova, često vrše pritisak, a da istovremeno ne nude realne alternative. Upravo to je razlog zbog koga su u jugoistočnoj Evropi političke zajednice isto tako važne i uticajne kao i u razvijenim demokratijama. One su pogotovo uticajne ako okupljaju stručnjake u pojedinim oblastima, i tada neformalni uticaj takvih grupa može da prevaziđe faktičku moć formalnih nosilaca javnih funkcija u mnogim oblastima javnog odlučivanja. Jasno je da opisana situacija stvara strukturne

¹⁰ John Scott, *Power*, Polity Press, Cambridge, 2001, poglavlja 2, 3 i 5.

moćnosti za sistemsku korupciju. Ako se korupcija generalno shvati kao zloupotreba zvanične moći radi sticanja neke vrste privatne koristi, pri čemu privatna korist može biti bilo individualna, bilo kolektivna, i nije ograničena na samu ličnost nosioca javne funkcije, jasno je da treba ispitati pojam relevantne moći kao ključ za razumevanje zloupotrebe moći u širem smislu.

Najdirektniji i najlakši način da se raspravlja o moći je u kontekstu u kome ona proizlazi iz javne funkcije, ali je ovo jednostavno razumevanje istovremeno samo delimično, i stoga od ograničene vrednosti u nastojanjima da se ograniči sistemsku korupciju koja omogućava razrastanje organizovanog kriminala, kao što će kasnije biti pokazano. Naime, zloupotrebe faktičke moći su daleko rasprostranjenije nego dokumentovane zloupotrebe javne funkcije, pošto se faktičke odluke u bilo kom političkom sistemu donose pod uticajem, ili čak direktno od strane, ljudi koji su u posedu ključeva za kapije političke promocije (*gatekeepers*), a koji sami nisu nosioci javnih funkcija. Ta pojava je posebno jasna u delovanju političkih stranaka.¹¹

Političke stranke su forumi u kojima se obavljaju dogovori o većini ključnih odluka pre nego što se uspostave formalne institucije vlasti. Na primer, u postkomunističkim zemljama institucije se često rekonstituišu svaki put kada se dogodi značajna promena političkih elita. Ovaj proces se obično naziva „progresom ka uspostavljanju političke stabilnosti“, ali se tu u stvari radi o seriji institucionalnih kriza, u kojima praktično čitave strukture pravosuđa, izvršne vlasti i, naravno, parlamentarne vlasti povremeno bivaju smenjene i ponovno okupljene od strane nove vladajuće elite.

Tokom procesa ponovne izgradnje institucija, ključne odluke ne donose vladini ministri, već „čuvari kapija“, koji deluju u senci. U tipičnim slučajevima, reč je o istaknutim ličnostima iz građanskog i akademskog sveta, često sa visokopartikularizovanim interesima, i gotovo

¹¹ Ibid.

Uloga i struktura organizovanog kriminala u jugoistočnoj Evropi

uvek bez ikakvog legitimiteta u odnosu na stavove birača. Ipak, njihove sugestije i predlozi gotovo redovno stižu do parlamenta i postaju zakoni. U ovom procesu je politička korupcija najizraženija, jer interesi malih stranaka koje učestvuju u velikim koalicijama, kao i interesi različitih pojedinaca i organizacija koje su bliske čuvarima kapija, postaju ukorenjeni u zvaničnoj politici bez ikakvog značajnog nadzora i kontrole. Takva iskrivljavanja političkog sistema se dešavaju u nedokumentovanim diskusijama u lobijima političkih institucija, u kojima su ministri često samo štíćenici čuvara kapija. Čuvari kapija sami su iz redova bivšeg komunističkog aparata, i oni dodatno zamračuju sliku ukupne strukture faktičke moći u društvu.

Opasnosti koje proizlaze iz moguće korupcije među čuvarima političkih kapija su posebno izražene kada se ima u vidu da u svakom društvu kohezija između elita zavisi od šablona njihovog regrutovanja i uzajamnog preklapanja, sa izraženom tendencijom da se isti pojedinci kreću između različitih javnih funkcija visokog nivoa tokom svoje političke karijere.¹² Ako je proces njihovog regrutovanja zasnovan na zajedničkom socijalnom i političkom poreklu i pripadanju, na ličnim vezama i uzajamnom favorizovanju, tako da, recimo, pripadnost maloj političkoj stranci ili nepoznatoj nevladinoj organizaciji postane ključ za postavljenje na ambadorsku ili čak ministarsku funkciju, onda se takva dijalektika moći može nazvati korumpiranom. Kada jednom budu postavljeni na javnu funkciju na ovaj način, pojedinci se kreću kroz sistem javne službe bilo horizontalno, dakle prelaze sa funkcije na funkciju na otprilike istom nivou, ili pak hijerarhijski napreduju. Tako celokupan sistem javne uprave postaje talac volje nekoliko ljudi koji, sami po sebi, niti vrše neku javnu funkciju, niti imaju bilo kakvu vertikalnu legitimaciju u smislu volje birača.

Socijalni kapital na osnovu koga se opisana postavljena vrše je i sam koruptivna kategorija, jer on nije verifikovan kroz bilo kakvu javnu i transparentnu proceduru, jednostavno zbog

¹² Ibid.

toga što javnost najčešće uopšte ne zna ko su čuvari kapija, koji obavljaju najveći deo regrutovanja za javne funkcije. Iz ovog razloga izborne baze u većini balkanskih zemalja danas smatraju da je transparentnost javnih postavljenja i funkcionisanja vlasti ključni zahtev za nove vlade.¹³

U opisanoj situaciji javna politika se odvaja od javnog mnjenja, i pojavljuje se hronični deficit legitimnosti vlasti. Takvo je bilo stanje sa prvom srpskom vladom posle Miloševića od 2001. do 2004, kada je neformalna otmica dnevnog reda za javnu politiku kulminirala u otvorenoj političkoj korupciji u parlamentu, kada su, 2003. godine, poslanici vladajuće koalicije falsifikovali glasove za smenu guvernera Narodne banke ilegalnim glasanjem pomoću glasačkih kartica svojih kolega koji nisu bili prisutni na sednici. Tokom predizborne kampanje u 2003. godini, lider Demokratske stranke, Boris Tadić, otvoreno je priznao falsifikovanje glasanja u TV emisiji, ali potom nije usledio nikakav ozbiljan krivični postupak. Naprotiv, u televizijskoj emisiji početkom 2004. godine član Predsedništva Demokratske stranke je izjavio da falsifikovanje glasova u stvari nije bilo krivično delo, nego „politički prekršaj”, koji ne treba shvatati preozbiljno. S jedne strane, reč je o materijalno netačnoj tvrdnji, jer *Krivični zakon Srbije* sadrži inkriminaciju za zloupotrebu službenog položaja, koja definitivno uključuje i zloupotrebu parlamentarnog procesa. S druge strane, tvrdnja je moralno duboko problematična, jer,

¹³ Treba imati u vidu da čuvari kapija, nedovoljno jasni postupci regrutovanja elita, i odgovarajuća otmica demokratije nisu prisutni samo na Bakanu; naprotiv, politička sociologija je dokumentovala ovakve slučajeve pre svega na primerima zapadnih demokratija — videti Robert A. Dahl (1957) "The concept of power", in *Power*, vol 2, ed. by John Schott, Routledge, London 1994; Robert Jessop, *Social Order, Reform and Revolution*, MacMillan, London, 1972; Wyn Grant & John Sargent, *Business and Politics in Britain*, MacMillan, London, 1987; Ipak, ove pojave, koje su nove u razvoju političkih institucija u osetljivim regionima, kako u smislu stabilnosti samih sistema, tako i u smislu unutrašnje i regionalne bezbednosti, daleko su opasnije nego u stabilnim društvima. Stoga su one i veća pretnja integritetu demokratije u razvoju nego tradicionalno demokratskom političkom sistemu.

čak i kada navedeno delo ne bi bilo krivično delo prema srpskom zakonu, svakome pripadniku političkog establišmenta bi trebalo da bude jasno da je ova vrsta političke korupcije kriminalizovana u većini zemalja i da ona, po sebi, predstavlja teško narušavanje poverenja javnosti i principa vladavine prava.¹⁴ Tendencija da se ne obraća „previše” pažnje na ovaj incident odražavala je opšte raspoloženje, karakteristično za srpsku vladu između 2001. i 2004. godine, a ono se, u osnovi, zasnivalo na principu da je „važno završiti stvari, a manje je važno kako”.

Atmosfera koja proističe iz navedenog raspoloženja vlasti pogoduje stvaranju društvenih uslova za legitimisanje korupcije i organizovanog kriminala, jer je sam stav da cilj opravdava sredstvo i da je slediti doslovno pravni postupak ništa drugo do ometati „reformu”, u skladu sa duhom samog organizovanog kriminala, koji je usredsređen na sticanje konkretne materijalne koristi, u sinergiji sa korumpiranim delovima političkog sistema. Ovaj efekat se ogledao i u nizu neuspešnih pokušaja formiranja nove srpske vlade posle izbora decembra 2003. godine. Prve nedelje 2004. su prošle u neuspešnim pregovorima između različitih „demokratskih” stranaka, u kojima su stranke koje su kontrolisale prethodnu vladu odbile da podrže manjinsku vladu ostalih demokratskih stranaka. Razlog za to je pre svega bio strah od krivičnog gonjenja zbog korupcije i veza sa organizovanim kriminalom.

Prema zvaničnim navodima, ubistvo premijera Zorana Đinđića je organizovao Milorad Luković — Legija, za koga se tvrdi da je bio saradnik nekih članove bivše srpske vlade, i za koga neki optuženi u postupku za ubistvo premijera javno tvrde da ih je posećivao u zatvoru zajedno sa

14 Jedna od kontroverzi u javnoj raspravi u Srbiji se odnosila na samu formulaciju člana 242 *Krivičnog zakona Srbije*, koji predviđa krivično delo zloupotrebe službenog položaja. Rasprava je vođena u vezi sa tim da li je poslanik nosilac javne funkcije u smislu relevantnom za član 242, ali se ova dilema može sasvim lako rešiti upućivanjem na član 46 istog zakona, koji precizno definiše značenje relevantnog termina „službenog” lica tako da on uključuje i izabranog predstavnika u skupštini (paragraf 2).

jednim od potpredsednika bivše srpske vlade.

Navedeni događaji su doveli do učvršćivanja stava u javnosti da je vlast bila kriminalizovana, a takvo uverenje ima „rikošet efekat” za delimičnu društvenu legitimaciju sumnjivog poslovanja i bar prećutne tolerancije za organizovani kriminal i korupciju, sa kolokvijalnim obrazloženjem da „ako to vlast radi, zašto ne bih ja?”. Kao rezultat, građani postaju tolerantniji prema korupciji i kriminalu u javnoj upravi i shvataju ih kao manje ozbiljne pojave od nekih drugih problema.¹⁵ Početkom 1999. godine u Bugarskoj, koja je u to vreme bila pod ozbiljnim uticajem korupcije, stavovi javnosti su odražavali zabrinutost zbog korupcije kao tek četvrti problem po važnosti.¹⁶ U jesen 2000. godine, istraživanje javnog mnjenja sprovedeno za *Early Warning* studiju UNDP-a u Srbiji i Crnoj Gori pokazalo je da 51% stanovništva uopšte nije smatralo korupcijom situaciju u kojoj se javnom službeniku plaća za uslugu koju je on i inače dužan da izvrši, dok je samo 16% ispitanika smatralo da je korupcija platiti javnom službeniku za uslugu koju on ili ona inače nemaju pravo da izvrše.¹⁷

Nedovoljno razdvojene strukture faktičke moći u društvu, obuhvatno preklapanje zvaničnih i nezvaničnih krugova nosilaca moći (takozvana „primarna” i „sekundarna” moć), kao i spremnost bivše vlasti da prihvati partnerstvo sa kriminalcima kao način za ostvarivanje ciljeva društvene reforme su faktori koji su doveli do okolnosti u kojima je društvena prihvatljivost kriminala viša nego što bi bila normalno. Shodno tome, inicija-

15 Videti Beate Sissenich, "Corruption as domestic and international concern: an overview of causes, consequences and reform efforts", *South-East Europe Review*, vol. 4, no. 2, 2001, pp. 9–22; Tanja Chavdarova, "Corruption in the Bulgarian post-Communist transformation", *South-East Europe Review*, vol. 4, no. 3, 2001, pp. 9–18.

16 UNDP — United Nations Development Programme Bulgaria (1999), *Biannual Early Warning Report*, December 1998–May 1999, Sofia.

17 Aleksandar Fatić i Danijel Pantić, "Crime, Corruption and Social Stability", in UNDP Early Warning Report, *Challenges of Implementing the Reform Agenda: One Year After the Democratic Breakthrough (October 2000-October 2001)*, UNDP, Beograd, pp. 87–95.

Uloga i struktura organizovanog kriminala u jugoistočnoj Evropi

tive da se sprovedu odlučne mere usmerene na kontrolu kriminala se „odbijaju” o javno mnjenje koje ima toleranciju za kriminal. Uslov za delotvornu primenu mera za kontrolu kriminala je socijalna stigmatizacija kriminala. Ta stigmatizacija onda takođe prenosi i neophodnu vertikalnu legitimaciju sprovedenoj politici kontrole, to jest podršku od strane najšireg kruga stanovništva.

U ovom pogledu je posebno opasan organizovani aspekt kriminala. Reč je o tome da, iako među kriminolozima postoje značajne kontroverze u pogledu toga koliko je uopšte održiv sam pojam organizovanog kriminala, postoji opšte slaganje o tome da se, za razliku od takozvanog „klasičnog”, ili „uličnog” kriminala, organizovani kriminal zasniva pre svega na sistematskom nastojanju da se ostvari profit, obično putem redovnog snabdevanja nekog ilegalnog tržišta.¹⁸ Organizovani kriminal proizvodi sinergije sa korumpiranim delovima političkog establišmenta, delimično i zato što su korumpirani javni službenici često u položaju da pomognu u pranju novca stečenom krivičnim delima. Dodatna prednost koja proističe iz ostvarivanja veza organizovanog kriminala sa zvaničnim establišmentom je povezana sa spremnošću korumpiranih službenika da pomognu pripadnicima organizovanog kriminala da integrišu svoj kapital u zvaničnu ekonomiju neposredno pre „penzionisanja”.¹⁹ Otuda delimično razumljivo shvatanje nekih političara po kome je kriminal, posebno organizovani, nasleđe bivšeg režima u jugoistočnoj Evropi sa

kojim se treba sprijateljiti radije nego od njega napraviti neprijatelja, a sve to u ime političkih i društvenih reformi, uvek treba sagledavati i u kontekstu inherentnih interesa organizovanog kriminala da podmićuje, prinuđuje na saradnju, zastrašuje i kooptira javne službenike, naravno ne u interesu reformi, već radi preuzimanja ključnih poluga vlasti koje bi kriminalne organizacije potom koristile za promovisanje ekonomije podzemlja.

Među savremenim kriminolozima nije nepoznata praksa da se organizovani kriminal definiše pre svega kao kriminal zasnovan na tržištu, motivisan profitom, koji deli značajne karakteristike sa legitimnim poslovanjem, pa su neki kriminolozi čak doveli u pitanje tezu da je u svim slučajevima moguće jasno razgraničiti legitimno poslovanje i organizovani kriminal: „Koliko je jasna granica između kriminala motivisanog profitom i normalne privredne aktivnosti? Da li je to zaista pitanje crnog i belog razlikovanja, ili kontinuitet različitih nijansi sive boje?”.²⁰ S obzirom na veze između legitimnog i neligitimnog tržišta, može se očekivati da su veze između legitimnih poslovnih ljudi i pripadnika organizovanog kriminala česte. Jedan globalno priznat primer saradnje između velikih legitimnih kompanija i kriminalaca je duvanska industrija. Velike duvanske kompanije namerno osnivaju ogranke u inostranstvu, tako da cigarete, koje su navodno izvezene, a samim tim oslobođene (u zapadnim zemljama visokog) poreza, u saradnji sa kriminalnim organizacijama ponovo prošvercuju u zemlju porekla. Na brzim gliserima ili malim avionima koje krijumčari koriste, tada se, pored duvana, nalaze i heroin, izbeglice i žene, otete ili prevarene, da bi bile upotrebljene za prostituciju.²¹

Aleksandar Fatić

18 Mike Woodiwiss, "Transnational organized crime: the global reach of an American concept", in Adam Edwards & Peter Gill (eds), *Transnational Organized Crime: Perspectives on global security*, Routledge, London, pp. 13–27; James Sheptycki, "Global law enforcement as a protection racket: some skeptical notes on transnational organized crime as an object of global governance", in Edwards & Gill, loc. cit, pp. 24–58; R.N. Naylor, "Predators, Parasites, or Free-Market Pioneers: Reflections on the Nature and Analysis of Profit-Driven Crime", in Margaret E. Beare (ed.), *Critical Reflections on Transnational Organized Crime, Money Laundering, and Corruption*, University of Toronto Press, Toronto, pp. 35–54.

19 R.N. Naylor, "Follow-the-Money Methods in Crime Control Policy", in Margaret E. Beare (ed.), loc. cit, pp. 256–90.

20 R.N. Naylor, "Predators, Parasites, or Free-Market Pioneers: Reflections on the Nature and Analysis of Profit-Driven Crime", loc. cit, p. 35.

21 Ibid, p. 45.